

ОЙКОНИМІЯ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ

У статті аналізуються ойконіми як складники українського художнього простору сучасних письменників. Засвідчено продуктивність використання ойконімів як у прямому, так і в образному значеннях. Різноманітними є і шляхи та способи введення ойконімів в художній текст.

Ключові слова: ойконім, топонім, художнє мовлення, текст.

Татьяна Крупенёва, Татьяна Курило. ОЙКОНИМИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПИСАТЕЛЕЙ-ПОСТМОДЕРНИСТОВ

В статье анализируются ойконимы как составляющие украинского художественного пространства современных писателей. Засвидетельствовано производительность использования ойконимов как в прямом, так и в образном смысле. Разнообразными есть пути и способы введения ойконимов в художественный текст.

Ключевые слова: ойконим, топоним, художественная речь, текст.

Tatiana Krupenyova, Tatiana Kurylo. OYKONIMIYA IN THE WORKS OF POSTMODERNIST WRITERS

This article analyzes oykonyms as ingredients of Ukrainian art space of modern writers. Performance oykonyms is shown to use both in direct and in figurative senses. Diverse are the ways of putting oykonyms in fiction.

Keywords: oykonym, toponym, artistic speech, text.

У сучасному мовознавстві помітний інтерес до вивчення літературної ономастики, у якій значне місце посідають мовні одиниці на позначення такого різновиду реальної дійсності, якими є географічні об'єкти. Художній твір, фіксуючи окремі топоніми, надає їм особливого функціонального навантаження та додаткової семантики. Однією з особливостей топонімікону є всеохопність географічного простору, що дає можливість створити своєрідну, неповторну художню систему. На її основі письменник будує власну онімну географію, яка передається через природні та культурні ландшафти, водночас є джерелом інформації для їх відтворення. Топоніми розглядають як соціальне явище, що відображає властивості об'єкта, подає їх крізь людське уявлення про даний об'єкт, акумулює та зберігає протягом віків важливу інформацію. Вагомим є вивчення ойконімії як закономірно організованої системи, оскільки вона відбиває природні, економічні та соціальні процеси життя населення.

Фундаторами вітчизняної топоніміки є В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, В. Ніконов, Є. Поспелов. Варті уваги сучасні праці, виконані Р. Абкадировим, Л. Василюк, Л. Зеленською, Н. Тарановою, Н. Янко та ін. Однак опис стилістично-виражальних можливостей ойконімів на сьогодні відсутній, що і зумовлює актуальність теми нашого дослідження. Основну увагу ми зосередимо на тих конотаціях, яких ойконіми (назви столиць, міст і містечок, сіл тощо) набувають у художньому мовленні сучасних письменників. Ойконіми – власні назви населених пунктів, вони виступають історико-культурною спадщиною, оскільки висвітлюють історичні події, побут та культуру народу, звичаї та традиції. Семантичні, дериваційні та стилістичні особливості ойконімів залежать від індивідуальних особливостей автора твору, жанрової своєрідності, часу написання, літературного напрямку і методу.

Метою статті є аналіз функціонального навантаження та семантичного наповнення ойконімів, які функціонують у творах сучасних письменників.

Об'єктом дослідження є топонімна лексика в українських художніх текстах ХХІ ст., предметом – семантико-функціональні особливості ойконімів як компонента художньо-образної системи твору.

Матеріалом для дослідження стали тексти українських прозових творів ХХІ ст., авторами яких є Василь Шкляр [9], Тарас Прохасько [7], Люко Дашвар [3], Олександр Ірванець [5].

У топоніміці в основному головна увага приділяється лексико-семантичному аналізу топонімів (етимологізації). Основне призначення топонімів (географічних назв) – орієнтація в просторі. Географічні назви з'явилися на ранньому етапі розвитку суспільства через необхідність називати оточуючі об'єкти в процесі їх пізнання людиною для зручності орієнтації на місцевості. О. В. Суперанська виділяє такі топонімічні яруси: мікротопоніми (індивідуальні назви природних або штучно створених об'єктів, які найчастіше відображають їх характер і властивості); власне топоніми (індивідуальні назви природних і штучно створених об'єктів, які, як правило, безпосередньо не відображають яких-небудь характеристик названих об'єктів, оскільки неодноразово зазнавали перетворень і переосмислень); макротопоніми (індивідуальні назви географічних (гірних, річних) систем або спеціально виділених політико-адміністративних територій (держав, провінцій)) [8, с. 45].

Про топоніми можна сказати, що вони є одночасно явищем історичним, географічним і мовним. Основна їх функція – локалізуюча і називна, але поряд з називною і локалізуючою вони можуть нести ідеологічне та естетичне навантаження, виступати засобом розкриття ідейного змісту творів.

У творах сучасних письменників серед ойконімів найбільше українських назв. *Київ* як назва столиці України – один з головних національних символів у творчості українських письменників ХХІ ст. Наприклад, у романі Люко Дашвар «РАЙ.Центр» основне місце, де відбуватимуться описані у романі події, – це столиця України Київ, а точніше район Подолу, Труханів острів. Люко Дашвар не випадково місцем дії обирає Труханів острів, оскільки він належить до історичної частини Києва, тому авторка і занурює « гостей » з минулого в знайоме їм місце, проводячи паралелі між історичною та сучасною Україною: « – У Києві столиця? Оце дурня! – не повірив Свиря. – А де край? Край України де? – Кордони? – уточнив малий. – На заході. – Карпати, на півночі – до Новгород-Сіверська, на півдні – Крим. – І Крим наш? І Карпати? – не повірив Свиря. – Ти чув, Микишко? Оце свято! І Карпати наші, і Крим... » [3, с. 108]. Іноді *Київ* як назва великого індустріального міста може виступати в опозиції до села і природи як первозданних джерел добра і мудрості.

Деякі ойконіми, пов'язані з історією України, покликані актуалізувати інформацію про відповідні події минулого. Наприклад, « *А наважився Гальперович покозиритися на американському «пірсі» з відкритим верхом тільки тому, що довкола головних доріг кишили тоді регулярні частини червоних, котрі день у день прибували цілими ешелонами на станцію Бобринську й розповзалися, як мурашва, в напрямку Чигирин, Кам'янки, Черкас, Звенигородки, Знам'янки... » [9, с. 16]. Образи малої батьківщини, створені в багатьох творах українських авторів, пов'язані з мікротопонімами – назвами сіл, містечок, що стають ключовими словами в контексті творів. Роман «Ровно / Рівне (стіна)» Олександра Ірванця є переконливим приладом того, що «постмодернізм в українській літературі втілюється топографічно, як переплетення ідеальних місць...» [2, с. 21], одним із яких є місто дитинства та юності автора.*

Світові ойконіми, засвідчені в українській прозі, – найчастіше є назвами великих міст, культурних центрів, що стали джерелом натхнення письменників. Часом назви міст, далеких територіально від України, допомагають передати патріотичні почуття героя. Численні ойконіми вживаються у формі множини, уособлюють певні події, несуть відповідну оцінку. Конотативні значення можуть мати і вигадані, міфічні ойконіми: « *Шукайте своє Ельдорадо* »; ці оніми з різних культур втілюють людську мрію про багатство, щастя, нерозгадані таємниці буття.

Макроойконіми (назви значних поселень) часто виступають символами певних територій, однак насамперед реєструються назви столиць сусідніх держав: *Варшава, Цареград*. У текстах спостерігається не стільки протиставлення конкретних назв, скільки розмежування близької та далекої земель, яке асоціюється з низкою ойконімів, добре відомих українським мовцям: « *У Відні люди бідні; Пани однакові, що в нас, що в Кракові* ».

Підгрупа ойконімів у художньому ономастиконі письменників об'єднує астіоніми – назви міст і комоніми – назви сільських поселень. До астіонімів входить найбільша за кількістю частина топонімічної лексики. Тематично її можна розбити на три частини: міста України, міста Канади, міста далекого і близького зарубіжжя. Також їх можна поділити із значенням сучасних

і архаїчних. До архаїчних відносимо *Тматорокань, Батури́н, Січеслав, Олтава (Лтава), Царград (Царгород), Путивль-град, Борислав, Переяслав*. Архаїчна назва міста Батури́н збігається із сучасною, на відміну від інших топонімів цього ряду. До сучасних астіонімів належать *Херсон, Полтава, Київ, Умань, Вінниця, Львів, Одеса, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Харків, Конотоп (Конотин), Чернігів, Броди, Бахмач, Волинь, Керч, Ялта, Оскол, Красний Кут, Богодухів, Берестя (Берестечко), Зміїв, Бориспіль, Жовті Води, Гумань, Тараща, Чернівці, Лугань, Чорнобиль, Лубні, Ірпінь, Кобринь*. В основному вони мають позитивний заряд, окреслюють патріотичні, проблемні теми минувшини й сучасності.

Найуживанішими астіонімами є *Київ, Харків, Запоріжжя, Львів, Вінниця, Херсон, Одеса*. У поглядах авторів ці міста символізують гордість України. Назва *Київ* часто вживається у значенні символу України, державності, так, як і макротопонім *Україна*. Іноді астіоніми у творах набувають незвичайної для географії символіки. В антонімічні пари стають «*Москва – Київ*», «*Рим – Київ*». Автори порівнюють історичне минуле великих держав. Такі астіоніми, як *Волинь, Вінниця, Броди, Тараща, Берестя, Жовті Води*, тематично зв'язані з подіями громадянської війни. Власні назви окреслюють поле подій, виділяють певні епізоди із загальної картини.

У творах письменників висувуються гострі проблеми екології, де астіоніми стають символами природних негараздів: «*На Україні не один Чорнобиль!*». Астіоніми *Чорнобиль, Донбас, Кривий Ріг* у сучасний період історії стали символами екологічних проблем світового масштабу. Атомна станція Чорнобиля, вугле- та газодобувна промисловість України привертають до себе увагу як негативні показники екології.

Астіоніми далекого й близького зарубіжжя відрізняються тематичними планами. Назви міст усього світу створюють асоціації невмирущої прадавньої духовності, яка переходить у сучасність через красу, що не має кордонів і часу. Міста близького зарубіжжя, конкретно Росії, асоціюються із негативними подіями. Синхронний пласт астіонімів відображає ті характеристики, в яких є самосвідомість суб'єкта: він поет, патріот, філософ і його адресати – такі ж люди. Номінаціями цієї групи розкрито авторське філософське світосприйняття.

Астіоніми далекого зарубіжжя: *Делі, Патна, Пересполь, Мюнхен, Відень, Рим, Бостон, Версаль, Маніла, Сан-Франциско, Помпея, Мекка, Прага, Гонконг, Тайпей, Токіо, Кіото, Агра, Женева, Париж, Кіль, Банкок, Калькутта, Тегран, Каїр, Нью-Йорк, Чикаго, Лондон, Флоренція, Арно, Вифлеєм, Єрусалим, Ливан, Будапешт, Бухарест, Ченстохова, Мехіко, Кантон, Кемптен, Стокгольм, Кабул, Дубно, Ченстохова, Стратфорд-на-Ейвоні, Оксфорд, Делос, Тернопіли, Пелопоннес, Морава, Београд, Преслав, Віндзор*. *Рим* виступає символом античності, прадержавності, використовується у творах на позначення різних ономаоб'єктів, що ставить у цьому плані його в один ряд з астіонімами *Київ, Москва*, хоронімами *Україна, Росія*, які в контекстах творів позначають і державу, і територію, і народ. Частотність використання топоніма *Рим* свідчить про важливу його роль у світовій історії, яка не стала меншою і зараз: «*Рим – велич, а Флоренція – краса!*». Письменники говорять світовими символами, використовуючи культурно-історичний денотат назви.

Астіоніми близького зарубіжжя з погляду українського читача: *Москва, Ленінград, Суздаль, Магільов, Баку, Ташкент, Таллінн*, несуть відбиток негативних емоцій. Використання цих географічних назв само собою стає художнім, тому що конотативне значення, сформоване авторами, відрізняються від нейтрального, звичайно вживаного. Найчастотнішим із цієї підгрупи є назва *Москва*. Вживання у творах різних авторів топоніма «*Москва*» є цікавим з погляду семантики, оскільки саме через цю номінацію виражено полярно-антонімічні ідеї патріотичного характеру.

Ряд комонімів тематично поєднаний із поняттям батьківщини. У цю підгрупу ввійшли такі назви: *П'ятигір'я, Свидник, Катинь, Осташкове, Лаз, Биківня, Небилів, Ново-Шевченкове, Боковеньки, Бокова, Казанка, Благодатне, Обитоки, Мусіївка, Великий Луг, Гурівка, Братолюбівка, Шулічине, Тернуватка, Баїтанка, Гасівка, Малі Міньки, Нагуєвичі, Холм, Жуки, Стародуб, Кушугум, Підзамче, Ковтуни, Слобідка*. Автори із любов'ю згадують місця, пов'язані хоч трохи з дитинством (*Жуки, Гурівка, Ново-Шевченкове, Великий Луг, Благодатне*): «*Непрості знайшли його в Рахові і запропонували саме цю роботу*» [7, с. 48]; «*...у вільні дні Себастьян з Анною їздять на курорти у долині Прута – де багато чужих, де їх ніхто не знає – у*

Татарів, Дору, Делятин і Луги, Микулчин, Ямну...» [7, с. 98]; «Беда збирав зі всього Ялівця фасоллю, щоб відвезти її на базар у Косові» [7, с. 30].

Вражає широчінь душі письменників, у якій почуття гордості за великі древні міста *Київ, Львів, Чернігів*, поєднуються з такою ж любов'ю до невеличких поселень. У деяких творах існують вигадані ойконіми. Наприклад, у романі «Непрості» Т. Прохаська є назва міста, якого нема на карті і яке існує лише на сторінках роману – *Ялівець*. Як зазначає автор в одному з інтерв'ю: «...сама поява Ялівця була дуже органічною. Я собі вирішив, що вони будуть будувати місто так, як гуцули будують своє подвір'я, на необжитих горах. Далі я почав думати практичніше, більш по-господарськи, тому що місце, де розташований вигаданий Ялівець, я дуже добре знаю» [4]. Письменник добре знає описану гірську місцевість, де росте багато ялівцю, тому й назвав місто *Ялівець* (ойконім виник шляхом онімізації загальної назви).

Взагалі для творчості письменників характерним є реальний ономастичний фон на основі загальнонародної ономастичної традиції. Як справедливо зазначає Ю. О. Карпенко, письменник не може абстрагуватися від ономастики реальної, від норм і принципів, що діють у мові [6, с. 34]. Як зазначає Д. Г. Бучко, в реальній топонімії переважають назви, пов'язані з власними та загальними позначеннями людей, тобто утворені від антропонімів та апелятивів [1, с. 10].

Отже, ойконімія у творі є невід'ємною частиною контексту, що є вмотивованою, обумовленою самим сюжетом, авторською концепцією персонажів і твору в цілому, ідейним зарядом, що закладений у ньому. Ойконімічна лексика тісно пов'язана з усіма лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами і прийомами письма, ці лексеми є місткими та ефективними деталями, що створюють у тексті асоціативні паралелі і контрасти, висвітлюють тему життя і смерті, прекрасного і потворного, визначають просторову домінанту художнього мікросвіту. Творячи, на перший погляд, чисто зовнішні ефекти, що лежать на поверхні асоціативного ойконімічного поля, ця частина ономастичного простору функціонує у чітко запрограмованому автором аспекті, сприяє створенню глибинного внутрішнього сюжету, усїєї підтекстової течії художнього твору. Майстерність уживання ойконімічної лексики в художньо-образній тканині художніх творів є визначальною рисою стилю сучасних письменників.

Таким чином, ойконіми, наявні в сучасних художніх творах, відзначаються тісною злитістю з національною картиною світу та водночас пов'язані із ключовими подіями біографії автора. Крім того, письменники використовують лексеми, що увійшли до фонду національних символів. Показовими функціями ойконімів є функція характеристики, національно-ідентифікаційна, текстотвірна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірні-мотиваційний аспект) / Д. Г. Бучко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 37. – С. 10–13.
2. Гундорова Тамара. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн [текст] / Т. І. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
3. Дашвар Люко. Рай. Центр/ Люко Дашвар. – Кн. клуб: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 384 с.
4. Десятерик Д. Інтерв'ю с Тарасом Прохасько о городе, которого нет на карте plus [Електронний ресурс] / Дмитрий Десятерик. – Режим доступу: <http://artwalkers-ru.livejournal.com/372867.html>
5. Ірванець О. Рівне / Ровно / Стіна. Нібито роман / Олександр Ірванець. – Львів: Кальварія, 2002. – 192 с.
6. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини / Ю. О. Карпенко. – К.: Наук. дум-ка, 1973. – 238 с.
7. Прохасько Т. НепрОсті / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 140 с.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного/ А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1974. – 120 с.
9. Шкляр Василь. Залишинець/ Василь Шкляр. – Кн. клуб: Клуб Сімейного Дозвілля, 2009. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2017 р.